

بررسی تطبیقی حمایت حقوقی از جلوه‌های فرهنگ عامه

نجدعلی الماسی؛^۱ بهنام حبیبی*^۲

۱. استاد دانشکده حقوق، دانشگاه تهران

۲. دانشجوی دکتری حقوق، پردیس قم، دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: ۸۶/۷/۱۸؛ تاریخ تصویب: ۸۶/۱۱/۲۵)

چکیده

«فولک» (folk) به معنی مردم و «لور» (lore) به معنی دانستی‌ها و علم به کار می‌رود و کلمه فولکور (folklore) در مفهوم اصطلاحی عبارت است از: «مجموعه‌ای از تولیدات، آثار، خلاقیت و عقاید و سنن گروه یا جامعه‌ای معین که با شیوه‌های ملموس و غیر ملموس و در قالب اشکال هنری (اعم از اجرایی غیر اجرایی) و ادبی یا به صورت دانش بومی (شامل دانش طبی، دانش کشاورزی و دانش زیست‌محیطی) منابع طبیعی و منابع ژنتیک و مانند آن تبلور یافته و به یک معنی، عامل شناسایی اجتماعات و شناسنامه فرهنگی این جوامع می‌باشد که در طول قرن‌ها میراث فرهنگی و تمدن ملت‌ها را شکل داده است».

در سال ۱۹۸۲، سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو) و یونسکو برای حمایت اثباتی و پیش‌گیرانه از جلوه‌های فولکور و مظاهر فرهنگی و حفظ، احیا، تشویق و توسعه آن‌ها، به تنظیم مقررات نمونه برای قانون‌گذاری داخلی کشورها پرداختند. بهره‌برداری تجاری و فرهنگی نامشروع و دیگر اعمال زیان‌آور به میراث فرهنگی و دانش بومی، دلیل اصلی برای پیش‌بینی مقررات نمونه بود. مقاله حاضر در پی تحلیل محتوای مقررات نمونه، لزوم اصلاح و تجدید نظر آن را نتیجه گرفته است و به کاستی‌های مقررات نمونه در تعریف محدود و مضیق از جلوه‌های فولکور، نقص در پیش‌بینی اعطای حقوق مالکیت مبتنی بر جلوه‌های فولکور نسبت به صاحبان آن و نبود تعریف مناسب و جامع از جلوه‌های فولکور اشاره دارد. با توجه به گستردگی جلوه‌های فولکور و جهت توصیف آن‌ها و فهم دقیق مقررات نمونه، قوانین و مقررات و تجربیات سه کشور هند، فیلیپین و اندونزی در این نوشتار بررسی شده است.

واژگان کلیدی:

فولکور، جلوه‌های فولکور، میراث فرهنگی، مالکیت فکری، مردم بومی.

مقدمه

فرآیند تکنولوژی‌های پیشرفته، بهره‌برداری تجاری از کالاهای هنری، صنعتی و علمی را در جوامع سنتی به میزان بسیار زیادی تسهیل کرده است (تام گریوز،^۱ ۱۹۹۴، ص ۲). در بسیاری از پیاده‌روهای ایالات متحده، آشکارا می‌توان شمار فراوانی از اشیای هنری و دیگر اشیایی را دید که از جوامع سنتی، از آفریقا گرفته تا آمریکا و استرالیا وارد می‌شوند (باباکار،^۲ ۱۹۹۸، ص ۳۱). به علاوه، نمونه‌هایی از رقص و موسیقی بومی وجود دارد که شرکت‌های موسیقی و گروه‌های اجرایی نمونه‌برداری می‌کنند و با عنوان قطعه‌های اصیل یا رقص‌آرایی به عموم عرضه می‌دارند. به این‌ها اعمال افراد و شرکت‌هایی را بیافزاید که موضوعات فولکلور را به طور رسمی ثبت می‌کنند. در این میان، گرایش‌های انحصارطلبی نیز آشکار است و گاهی برای این‌که دیگران از آن استفاده نکنند، آن‌ها را با آگهی‌ها و تبلیغات تجاری همراه می‌سازند (چاوز،^۳ ۱۹۸۰، ص ۱۱). به علاوه، شرکت‌های داروسازی و حتی نهادهای دولتی برای سفر به بخش‌های سنتی، سرمایه‌گذاری می‌کنند و امید دارند از دانش محلی ارزش دارویی گیاهی بهره‌برداری کنند که از آن برای توسعه فروش داروها می‌توان استفاده کرد (الیزابت،^۴ ۱۹۹۱، ص ۹).

دانشمندان پژوهشگر با کشاورزان بومی همکاری می‌کنند تا انواع محصولات محلی را به دست آورند و طبق برنامه‌های تنوع زیستی، تولید دانه را بهبود بخشند (براش،^۵ ۱۹۹۸، ص ۱۳). درباره این صورت‌های تجاری‌سازی فولکلور این نگرانی وجود دارد که جوامع سنتی، در طول این روند، دست‌خوش تغییراتی شوند یا حتی آسیب ببینند (براون،^۶ ۱۹۹۸، ص ۵). در بسیاری از موارد که از دانش یا هنر سنتی استفاده شده است، این جوامع هیچ منفعت اقتصادی به دست نیاورده‌اند یا اگر چیزی به دست آورده‌اند، در مقایسه با منافع کلانی که استثماریکنندگان به دست می‌آورند، بسیار جزئی و ناچیز است. برای مثال، پس از کشف قابلیت‌های مبارزه با تومور در

-
1. Tam Greaves
  2. Baba carndoye
  3. Antonio Chaves
  4. Elizabetsky
  5. Brush
  6. Brown

گل تفلونی در ماداگاسکار، شرکت فروشنده (که حق انحصاری داشت) تقریباً صد میلیون دلار سود خالص به دست آورد که ۸۸ درصد آن به سود شرکت بود (کونینگهام،^۱ ۱۹۹۱، صص ۶-۴).

به این ترتیب، انواع مختلف بهره‌برداری‌ها، به جوامع سنتی آسیب می‌رساند و این کار می‌تواند به اموال و آثار جای‌گزین‌ناشدنی در موزه‌ها و خانه‌های هنری نیز خسارت بزند. همچنین کاربردهایی که صنایع فرهنگی را تنزل می‌دهند، به جوامع آسیب می‌رسانند؛ تا حدی که این آثار و اقلام و نمادهای فرهنگی و ادبی، خارج از محیط سنتی خود، با اهدافی متفاوت با اهداف اولیه که برای آن به وجود آمده‌اند، آشکار می‌شوند. برای مثال، مصنوعات مذهبی را به عنوان «هنر زینتی» می‌فروشند یا تقلید غیرحرفه‌ای و زننده از رقص‌های مردم بومی در کشورهای اروپایی به نمایش گذاشته می‌شود.

در مقاله حاضر، پس از بررسی مقررات نمونه وایپو و یونسکو درباره جلوه‌های فولکلور، به تجربیات داخلی کشورهای هند، اندونزی و فیلیپین نیز اشاره خواهد شد.

بررسی مقررات نمونه (۱۹۸۲) وایپو و یونسکو

با توجه به اهمیت جلوه‌های فولکلور به ویژه برای کشورهای در حال توسعه و ارتباط تنگاتنگ این نمادها با موضوعات مربوط به حقوق مالکیت فکری، سازمان جهانی مالکیت فکری که یکی از اهداف مهم آن، ارتقای حقوق مالکیت فکری در جهان با همکاری کشورهای عضو و سازمان‌های بین‌المللی است، از حدود سال ۱۹۷۸ میلادی، با همکاری تنگاتنگ سازمان‌های بین‌المللی مربوط، تلاش‌های گسترده‌ای را برای ایجاد نوعی حمایت از این نمادها آغاز کرده است. از جمله ثمرات مهم این تلاش‌ها را می‌توان تهیه مقررات نمونه برای قوانین ملی در حمایت از جلوه‌های فولکلور در مقابل بهره‌برداری قانونی و دیگر اعمال زیان‌بار دانست. این مقررات با وجود قدمت هنوز می‌تواند نقطه شروع و الگوی مناسبی برای تعیین راهکار حمایت ملی و بین‌المللی از جلوه‌های فولکلور باشد.

اهداف این مقررات

با توجه به مجموع مواد مربوط به مقررات نمونه، اهداف این مقررات را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

- تأمین حمایت حقوقی مطلوب از فولکلور؛
- امکان حمایت حقوقی از فولکلور در نظام حقوقی داخل کشورها؛
- فراهم آوردن امکان حمایت از جلوه‌های فولکلور از طریق کپی رایت و حقوق جانبی در مواردی که چنین حمایتی وجود داشته باشد.

تعریف

بخش دوم از مقررات نمونه، اصطلاح جلوه‌های فرهنگ عامه را تعریف می‌کند. توجه به این نکته مهم است که هیچ تعریفی از واژه «فولکلور» در این مقررات به عمل نیامده است. شاید پیچیدگی و تباین استفاده از این اصطلاح در اسناد متفاوت و اجرای ابزارهای حقوقی درباره آن، پیشنهاد تعریفی رضایت‌بخش را مشکل کرده است (وانجی^۱، ۲۰۰۵، ص ۲). البته از دیدگاه این مقررات، جلوه‌های فولکلور به معنای محصولاتی هستند که عناصر ممیز میراث فرهنگی را شامل می‌شوند و این میراث را به وسیله جامعه محلی یا یک کشور یا افرادی که انتظارات هنر سنتی جامعه یا کشوری را منعکس می‌سازند، ایجاد و حفظ کرده‌اند. در این بخش از مقررات نمونه، جلوه‌های فولکلور به شرح زیر تقسیم شده است:

- نمادهای شفاهی شامل افسانه‌ها، اشعار عامیانه، چیستان‌ها و غیره؛
- نمادهای مربوط به موسیقی شامل آهنگ‌ها و موسیقی عامه؛
- نمادهای همراه با حرکت شامل رقص‌ها، نمایش‌ها، اشکال هنری و آیین‌های مذهبی؛
- نمادهای ملموس شامل ترسیم‌ها، نقاشی، حجاری، مجسمه‌سازی، موزاییک، کارهای چوبی، کارهای فلزی، جواهرسازی، سبدهافی، سوزن‌دوزی، بافتنی، فرش، لباس، معماری و آلات موسیقی.

مقررات نمونه ۱۹۸۲ برای اجتناب از تعارض‌های احتمالی از فولکلور، تعریفی ارائه نداده است. به طور کلی، نظر به ماهیت و ویژگی‌های فولکلور، ارائه تعریفی جامع و مانع از آن امکان‌پذیر نیست. با این حال، با توجه به اسناد سازمان جهانی مالکیت فکری می‌توان گفت

فولکلور به معنای همه آثار ادبی، هنری و علمی است که در یک قلمرو به وسیله پدید-آوردگانی که اتباع کشور یا جوامع محلی هستند، پدید آمده است و نسل اندر نسل از پدید آمدن آن گذشته است و اکنون یکی از عناصر اساسی میراث فرهنگی سنتی آن کشور را تشکیل می‌دهد (الماسی، ۱۳۸۶، ص ۲).

دامنه حمایت از جلوه‌های فرهنگ عامه

با توجه به مقررات نمونه، جلوه‌های فولکلور باید در مقابل دو دسته از اعمال حمایت شوند: نخست، «بهره‌برداری غیرمجاز» است و دوم، «دیگر اعمال زیان‌بار». بهره‌برداری غیرمجاز از جلوه‌های فولکلور در مقررات نمونه به معنای هرگونه استفاده، با هدف سود و خارج از مقوله سنتی یا عرفی، بدون اجازه مقام یا مرجع صلاحیت‌دار یا جامعه قومی آمده است. اعمالی که به دریافت اجازه نیازمند هستند، در بخش (۳) مقررات نمونه به شرح زیر احصا شده‌اند:

- انتشار، تکثیر و توزیع.

- گزارش به عموم، اجرای عمومی، ارسال از طریق وسایل بی‌سیم یا با سیم و دیگر راه‌های ارتباطی.

با توجه به بخش (۶) مقررات نمونه، مصداق‌های عبارت «دیگر اعمال زیان‌بار» که ممکن است موجب آسیب به جلوه‌های فولکلور شود، می‌تواند به چهار صورت زیر ظاهر شود:

- در هر نشریه یا کتاب یا هر رساله مرتبط با جلوه‌های فرهنگ عامه که به منبع و مبدأ جغرافیایی یا جامعه به وجودآورنده این جلوه‌ها اشاره نشود.

- هر گونه بهره‌برداری نامشروع جلوه‌های فولکلور که اجازه آن لازم باشد.

- گمراه کردن عامه با ایجاد این تصور که فولکلور از قوم معینی گرفته شده است، اما در واقع، چنین نباشد.

- چنانچه در حالت استفاده عمومی، جلوه‌های فولکلور به گونه مستقیم یا غیرمستقیم به گونه‌ای تحریف شود که برای منافع فرهنگی جامعه مربوط زیان‌بار باشد.

نکته جالب توجه در بخش سوم، ملاحظه «حقوق مالکان فولکلور» در کنار «مالکان کپی رایت» است. به نظر می‌رسد مفاد بخش سوم در زمینه حمایت از جلوه‌های ملموس و عینی مندرج در بخش دوم، در مقابل بهره‌برداری نامشروع، ناکافی و ناقص است (والسال، ۲۰۰۲،

ص (۳۱). همچنین این بخش از مقررات نمونه درباره حمایت از ادبیات، نمادهای موسیقی و هنری در «زمینه دیجیتال»، ساکت است.

لزوم دریافت اجازه برای استفاده از جلوه‌های فرهنگ عامه

با توجه به بخش (۱۰) مقررات نمونه، دو جنبه از این اجازه به چشم می‌خورد: نخست، پیش‌بینی نهادی که حق اعطای چنین اجازه‌ای را دارد و دوم، روند و مراحل اجازه است. مرجع و مقام اجازه‌دهنده با توجه به مقررات نمونه، «مقام صلاحیت‌دار» و «جامعه قومی مربوط» است. بنابراین، روشن است که در مقررات نمونه، آگاهانه، از آوردن لفظ صاحب حق یا مالک اجتناب کرده‌اند؛ چون این مرجع در کشورهای مختلف ممکن است متفاوت باشد. برای مثال، در بعضی کشورها، جلوه‌های فولکلور ممکن است مال متعلق به دولت (کشور) تلقی شوند و در کشورهای دیگر، مفهوم مالکیت میراث هنری سنتی از آن جوامع قومی و محلی باشد. به هر حال، مقام صلاحیت‌دار، نهادی است که در قانون داخلی برای اعطای چنین اجازه‌ای تعیین می‌شود. البته اگر مقام صلاحیت‌دار برای اجازه، جامعه‌ای قومی باشد، بدیهی است این جامعه در این مقام، مالک جلوه‌های مربوط خواهد بود (نهایندیان، ۲۰۰۱، ص ۶). مطابق این بخش، شخصی که می‌خواهد از جلوه‌های فولکلور استفاده کند، باید «تقاضانامه‌ای مکتوب» به مرجع صالح یا جامعه مربوط تقدیم بدارد.

موارد معافیت

با توجه به بخش (۱۰) مقررات نمونه، بهره‌برداری و استفاده از جلوه‌های فولکلور، به کسب مجوز از مراجع صلاحیت‌دار یا جوامع مرتبط بستگی دارد. با این حال، به استناد بخش (۴) مقررات نمونه، موارد زیر به کسب مجوز نیاز ندارد:

- بهره‌برداری برای مقاصد آموزشی؛

- بهره‌برداری نامشروع از کارهای اصلی صاحب یا صاحبان جلوه‌های فولکلور؛

- استفاده نامشروع از فولکلور برای خلق یک اثر جدید.

همچنین بهره‌برداری از فرهنگ عامه در صورتی که جزئی باشد، مشمول بخش (۳) مقررات نمونه نمی‌شود. با توجه به قسمت دوم بخش (۴) مقررات نمونه، بهره‌برداری جزئی شامل موارد زیر است:

- بهره‌برداری از فولکلور که در وقایع روزمره دیده یا شنیده می‌شود و برای گزارش از

حوادث به طریق عکاسی، پخش اخبار، ضبط صدا و تصویر صورت می‌گیرد. - بهره‌برداری از اشیایی که فولکلور در آن‌ها به کار رفته است و در مکان ثابتی قرار دارند و مردم آن‌ها را می‌بینند و از آن‌ها به صورت عکس، فیلم یا در برنامه‌های تلویزیونی بهره‌برداری می‌شود. البته این موارد با رعایت پیش شرط استفاده با «حسن نیت» استثنا شده‌اند.

شناسایی منبع

شناسایی منبع جلوه‌های فولکلور با ذکر نام جامعه یا مکان جغرافیایی خاص، صورت می‌گیرد و فلسفه شناسایی منبع، علاوه بر امکان حمایت از پدیدآورندگان آن‌ها و موقعیت تاریخی و بررسی تحلیل جلوه‌ها، بعد اشتقاقی نمادهاست. لزوم ذکر منبع و مبدأ جلوه‌های فولکلور شامل بهره‌برداری جنبی و فرعی و همچنین استثنائات مربوط به بخش (۱۰) از مقررات نمونه نمی‌شود (وانجی، ۲۰۰۵، ص ۱۲).

حمایت از جلوه‌های فولکلور متعلق به کشورهای خارجی

در بخش (۱۴) مقررات نمونه ۱۹۸۲، شیوه حمایت از جلوه‌های فولکلوری آمده که در کشور خارجی، تولید و حفظ شده است. به موجب بندهای (۱) و (۲) این بخش، حمایت از جلوه‌های فولکلور کشورهای خارجی که شامل توسعه، حفظ و بقای فولکلور می‌شود، بر مبنای رفتار دوجانبه و متقابل استوار است که خاستگاه آن، مقررات بین‌المللی است. محدودیتی که وجود دارد، به تعریف «جلوه‌های فولکلور» و ماهیت اعمال و افعالی برمی‌گردد که برای استفاده دیگران به دریافت اجازه نیاز دارد. در ضمن باید اشاره کرد که برای «حق مالکیت» ناشی از جلوه‌های فولکلور در جوامع، هیچ تلاش مؤثری صورت نگرفته است. همین موضوع، یکی از دلایل مهم بسیاری از کشورهای پیشرفته برای عملی نکردن چنین مقرراتی است. به بیان بهتر، به رسمیت نشناختن «حق مالکیت» جلوه‌های فولکلور، عامل اصلی اجرایی نشدن مقرراتی مثل مقررات نمونه است.

ضمانت اجراها

مقررات نمونه، هیچ گونه مجازات خاصی برای ناقضان پیشنهاد نمی‌کند و این امر را به عهده کشورها گذاشته است تا میزان و شکل و نوع مجازات را بر اساس قوانین ملی خود تعیین کنند. البته در صورت نقض قانون، به شرحی که در مقررات نمونه آمده است، ضبط و دیگر اقدامات مشابه در مورد محصولات و تولیدات به عمل آمده وجود دارد. محصول، چیزی است

که با نقض قانون مربوط به حمایت از فولکلور ساخته شده است، مانند مسخ جلوه‌های فولکلور.

بررسی تجربیات کشورهای هند، فیلیپین و اندونزی

هند

مردم و فولکلور

هند، کشوری با تنوع زیاد فرهنگی، مذهبی و اعتقادی است؛ کشوری با دهکده‌ها و قبیله‌های فراوان که به سادگی بسیار زندگی می‌کنند؛ زندگی‌ای که بر رسوم فرهنگی و بی‌تکلف بنا نهاده شده است؛ سرزمینی با آثار هنری غنی و با گذشته تاریخی غرورآمیز که برای دریافت جلوه‌های فرهنگی آن‌ها باید «نوع زندگی» شان را واریسی کرد (کوتی،^۱ ۲۰۰۲، ص ۲). فرهنگ قبیله‌ای^۲ یکی از جلوه‌های میراث فرهنگی عظیم هند به شمار می‌رود. هنر قبیله‌ای و صنایع دستی، زبان‌ها، عقاید مذهبی و علمی، تکنولوژی‌های مربوط به کشاورزی، طرح‌های معماری و رویه‌های طبی، همگی با تاریخ گذشته هند ارتباط عمیق دارند و عامل سازنده ساختار فرهنگی و بدنه تمدن این کشور به شمار می‌روند (همان).

صنایع دستی، عنصر اساسی و مهم توسعه فولکلور در هند است. این هنر، علاوه بر بیان مهارت دست، معرف نبوغ مردمانی است که در طول قرون متمادی، «میراث فرهنگی» کشور هند را پدید آورده‌اند. صنایع دستی، یکی از جلوه‌های فولکلور است که در تجارت و امور بازرگانی نقش مهمی ایفا می‌کند و در عین حال، گویای هنر و فرهنگ یک ملت نیز است. نساجی، سفالینه، کارهای ساخته‌شده از چوب، پوشش کف اتاق‌ها با صنایع دستی، مثل قالی، فرش، گلیم و فلزکاری، جواهرآلات، سنگ فرش، مبل، سبدهافی، بافت دور قاب عکس و بسیاری از حرفه‌ها و تشریفات خاص، تنوع موضوعات مربوط به مهارت دست‌های مردم بومی را می‌رساند (آلن،^۳ ۱۹۶۵، ص ۲۶). از دیگر مشاغلی که دارای قلمرو وسیعی است و از جمله عوامل توسعه در کشور هند قلمداد می‌شود، به کشاورزی بومی^۴ می‌توان اشاره کرد. علوم بومی

-
1. Kutty
  2. Tribal Culture
  3. Allen
  4. folk agriculture

مربوط به کشاورزی شامل کشاورزی یا برزگری با حیوانات، تکنولوژی‌های مدیریت آب، ابزارآلات و سموم دفع آفات و باروری‌های مربوط به کشاورزی است که باعث کشت (سطحی یا طبقاتی) بسیار پیشرفته و غیره شده است و الگوهای مورد استفاده در شمال غرب هند را نشان می‌دهد. همین رویه در زمینه کشت نهالستان در جنوب هند جریان دارد (کروک،^۱ ۱۹۹۳، ص ۱۳). قاره پهناور هند، از هیمالیا در شمال تا گاتز (Gats) در جنوب غرب، منبع غنی «تنوع زیستی»^۲ است. گیاهان و جانوران این قاره در طول زمان توسعه یافته‌اند و جزء جدایی‌ناپذیر سنت بومی و میراث فرهنگی به حساب می‌آیند (کوتی، ۲۰۰۲، ص ۳).

بیماری‌ها، آفات و بلاها نقش بسیار مهمی را در زندگی بشر بازی کرده‌اند و تلاش انسان‌ها همواره این بوده است که خود را در برابر بیماری‌ها، ناخوشی‌ها، طاعون، آفات، عفونت‌ها و دیگر عوامل محافظت کنند. در این جهت، «پیش‌گیری» و «مراقبت و درمان»، دو مقوله تثبیت شده امر طبابت به شمار می‌روند که شیوه دست یازیدن به آن‌ها در میان قبایل و روستاییان کشور هند قابل توجه است (همان). قبایل و طوایف هند دارای «سیستم‌های مشخص» برای پیش‌گیری و مراقبت هستند و مراقبت‌های پزشکی سرّی و رویه‌های طبابت گاه مرموزی دارند که تحصیل این دانش به کسب تجربه بر مبنای آزمون و خطا^۳ نیازمند است. اعتقاد بر این است که این دانش، بخشی از «دانایی جمعی»^۴ جامعه به شمار می‌رود (پانچانی،^۵ ۱۹۸۹، ص ۱۷). به جز این‌ها، دو سیستم پزشکی پیشرفته و اصیل در هند به نام‌های آرویدا و سیدا وجود دارند. سیستم‌های طبابت بومی^۶ و قبیله‌ای دارای تاریخ طولانی هستند که امروزه نیز در میان مردم متداول است. وجود توانایی درمان در طبابت سنتی و استفاده از انواع گیاهان و داروهای مختلف باعث توجه تجاری از طریق «کارآفرینی دارویی»^۷ هم برای هندیان و هم برای شرکت‌های خارجی شده و پیوسته در حال گسترش است (واپو،^۸ ۱۹۹۷، ص ۷). قبایل بومی و محلی به ارزش دارویی پزشکی^۹ گیاهان و علفی‌جات و سبزی‌جات قائلند. بنابراین، با توسل به

1. Crooke
2. Biodiversity
3. Trial and error
4. The collective wisdom
5. Panchani
6. Folk medical system
7. Pharmaceutical entrepreneurs
8. WIPO
9. Medical properties

این منبع غنی، به انباری از داده‌هایی که شکل‌دهنده زندگی آن‌هاست، دست می‌یابند (کورام،^۱ ۱۹۹۱، ص ۵۹). هجده زبان مستقل در هند وجود دارد. علاوه بر آن، وجود انواع مختلف زبان‌ها و گویش‌های فرعی در کنار لهجه‌های بی‌شماری که در بخش‌های گوناگون این کشور وجود دارد، گویای وجه فولکلوری است که «هر زبان، یک ثروت در ادبیات به شمار می‌رود».^۲ در عین حال، هنر عامه^۳ و ادبیات عامه^۴ در میراث فرهنگی کشور نقش اساسی ایفا می‌کنند. مجموعه‌ای از داستان‌های بومی، افسانه‌ها، داستان‌های پریان بهشتی، اسطوره‌ها، داستان‌های حیوانات، قصه‌های گپرا، داستان‌های کوتاه، نمایش‌نامه‌ها، ضرب‌المثلها، معماها و چیستان‌ها، چکامه یا تصنیف‌های عاشقانه، آهنگ‌ها، لالایی‌ها، رفتارها و منش‌ها، نغمه‌ها، ترانه‌ها و نطق‌ها و مانند آن، بخش مهمی از گنجینه ادبیات است که هر ملتی باید بدان ببالد (بالوانت،^۵ ۱۹۹۱، ص ۷۱). ملاحظه می‌شود که ویژگی‌های فرهنگی ملت‌ها را با تمسک به ضرب‌المثل‌ها و شروه‌های خاص این مناطق و همچنین آوازهای بومی آن‌ها می‌توان به دست آورد. امروزه مجموعه جلوه‌های فولکلور و آفرینش‌های بومی مثل موسیقی، فیلم و صنایع معماری و مانند آن، نقش مهمی در زندگی مدرن دارند. همچنین از البسه، جواهرآلات و اسباب و وسایل خانگی به وسیله الگوهای قومی استفاده می‌شود. بسیاری از شرکت‌های موسیقی، عمدتاً سرمایه خود را در زمینه موسیقی عامیانه^۶ و آلبوم‌های مربوط هزینه می‌کنند (جاسلین،^۷ ۱۹۷۰، ص ۱). متولیان صنعت فیلم‌سازی، در فیلم‌های خود، مشتاقانه، از رقص‌های بومی،^۸ هنرهای رزمی^۹ و شعایر و آداب و رسوم بومی^{۱۰} برای افزودن «واقع‌گرایی» به فیلم و بخشیدن صبغه اخلاقی به آن در تولیدات خود استفاده می‌کنند. این کار به جز معروف ساختن فیلم و ایجاد درآمد سرشار برای آن می‌تواند گویای فرهنگ والا و تمدن اصیل ملت، قوم یا قبیله‌ای خاص باشد (همان). با این حال، جای بسی نگرانی است که با وجود این همه ذخایر ادبی، علمی، جغرافیایی و آداب و

-
1. Koram
  2. Each language is rich on literature
  3. Folk Art
  4. Folk literature
  5. Balwant
  6. Folk music
  7. Jasleen
  8. Folk dances
  9. Martial art
  10. Folk rites and rituals

رسوم دیرینه که روح و تمدن و به یک معنی، «شناسنامه» کشور هند را تشکیل می‌دهند؛ تا کنون هیچ مقرر قانونی مناسبی برای حمایت از جلوه‌های فولکلور تدوین و تصویب نشده است.

مقررات اساسی

قانون اساسی کشور هند به عنوان قانون مادر این سرزمین، نسبت به موضوع حمایت از جلوه‌های فولکلور هیچ اشاره مستقیمی ندارد (کروک، ۱۹۹۳، ص ۵). صرفاً در بخش سوم از اصل ۲۹ قانون اساسی به حمایت از «فرهنگ اقلیت‌ها» به عنوان حق بنیادی^۱ اشاره می‌کند. طبق این اصل: «در هر بخش از مناطق هند یا هر منطقه‌ای که مردمانی با زبان، دست‌خط یا فرهنگ خاص و متمایز خود سکونت دارند و زندگی می‌کنند، اعتقادات و زبان و هر خصیصه متمایز آن‌ها محترم و مورد حمایت است». این حمایت، نوعی حمایت اثباتی^۲ است. بر اساس اصل ۲۹ قانون اساسی، هیچ «قانون عادی» به تصویب نرسیده است (همان، ص ۶)، ولی نتایج زیر را از آن می‌توان استنباط کرد:

- قانون‌گذار اساسی کشور پهناور هند نسبت به جلوه‌های فولکلور به عنوان «حق بنیادی» بی‌توجه نبوده و راه را برای وضع قوانین عادی فراهم کرده است.

- وضع قوانین محافظتی، حمایتی و آمرانه در جهت شناسایی، حفظ و توسعه جلوه‌های فولکلور به منزله هم‌گام شدن با فعالیت سازمان‌هایی مثل واپو و یونسکو است.

از جمله مقرر کلی دیگری که می‌تواند در جریان شناسایی منبعی قانونی جهت حمایت از جلوه‌های فولکلور، سودمند باشد، بند (F) از قسمت (A) اصل ۵۱ است که در قالب «حمایت پیش‌گیرانه»^۳ و برای تکمیل نص اصل ۲۹، حفظ میراث فرهنگی را «وظیفه اساسی»^۴ هر شهروند هندی می‌داند و چنین مقرر می‌دارد: «هر شهروند هندی موظف است که با ارزش نهادن به میراث فرهنگی غنی، در حفظ آن کوشا باشد» (همان). جوامع بومی هند مطابق بند ۶ از اصل

1. Fundamental right
2. Positive protection
3. Defensive protection

در حمایت اثباتی نقش دولت فعال بوده و با تصویب قوانین مناسب باعث شناسایی، احیا، حفظ، توسعه و مستندسازی جلوه‌های فولکلور می‌شود، در حالی که در حمایت پیشگیرانه، قانونگذار به دنبال جلوگیری از تعرض، تقلب و... را در ارتباط با جلوه‌های فولکلور بر عهده داشته و قوانین، در آن، از نوع حفاظتی و آمرانه می‌باشند (الماسی، ۱۳۸۵، ص ۱۷).

4. Fundamental duty

۳۷۱ قانون اساسی اجازه دارند تا در قالب شوراهای مستقل،^۱ با تکیه بر قوانین عرفی^۲ خود از اختیارات زیر برخوردار باشند:

- قوانین عادی سرزمین هند، صرفاً زمانی مورد پذیرش و عمل این جوامع است که آن را قبول کنند، ولی قانون اساسی، بر تمامی افراد ملت هند، حاکم و لازم‌الاتباع است.
- در مقام تعارض بین قوانین عادی و قوانین عرفی؛ قوانین عرفی، حاکمیت خواهد داشت. این امر نشان‌دهنده درک ستودنی و فهم بالایی واضعان قانون اساسی هند است و با تمرکززدایی در ساختار حکومت و توجه به «حقوق زنده» قبایل و طوایف و گروه‌های مختلف، ضمن شناسایی صحیح جلوه‌های فولکلور، عامل ثبات سیاسی نیز شده است.
- شوراهای محلی حق تصویب قوانین برای حمایت از جلوه‌های فولکلور را دارند.

مقررات عادی

مطابق قانون کپی رایت هند (۱۹۷۵)، قانون‌گذار از حقوق مربوط به کارها و آثار ادبی هند، ثبت صداها، فیلم‌ها و حقوق مربوط به نوازندگان و پخش و گویندگی حمایت کرده است. این قانون که در سال ۱۹۹۴ اصلاح شد، درباره «جلوه‌های فولکلور» مقرره خاصی ندارد (حبیبی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۲)، ولی آیین‌نامه اصلاحی، «اجراکننده» را شامل این موارد دانسته است: بازیگر، خواننده، آهنگ‌ساز، موسیقی‌نواز، رقص، ژیمناستیک‌کار، شعبده‌باز، جادوگر، افسون‌گر و هر شخصی که نطقی ارائه می‌دهد یا هر شخص دیگری که دست به ساخت اجرایی می‌زند. این قانون در ادامه بیان می‌دارد که هر گونه نمایش یا عرضه صوتی و تصویری که به صورت زنده از سوی یک یا چند اجراکننده به نمایش گذاشته می‌شود، با «حق اجراکنندگان» مرتبط است. در نتیجه، با دست یازیدن به قانون کپی رایت هند که معنای موسع «اجراکننده» را اراده کرده است، به راحتی می‌توان از اجراهای مربوط به جلوه‌های فولکلور که کم هم نیستند، حمایت کرد. با وجود این، اعمال «حقوق برنامه‌های اجرایی» در جلوه‌های فولکلور، آن هم نسبت به بخشی از جلوه‌های ملموس آن، ناکافی است (راواگان،^۳ ۱۹۹۷، ص ۱۷). به عنوان نتیجه، لزوم وضع مقررات اثباتی و پیش‌گیرانه در قالب مقررات ویژه،^۴ به تبعیت از مقررات نمونه واپو و یونسکو

1. Autonomous councils
2. Customary laws
3. Ragavan
4. Sui generis regimes

در حمایت از جلوه‌های فولکلور، ضروری می‌نماید؛ چون به علت «نبود حمایت قانونی» از جلوه‌های فولکلور و دانش بومی و میراث فرهنگی، آثار مخربی حاصل می‌شود که از آن جمله است:

- تعرض به میراث فرهنگی غنی؛

- احساس مسئولیت نکردن برای دادن عوض یا خسارت در قبال استفاده از هنر و ادبیات یا دانش بومی.

فیلیپین

مردم و فولکلور

ده درصد از جمعیت ۶۰ میلیون نفری فیلیپین را مردم بومی^۱ تشکیل می‌دهند. صد و ده قبیله در گروه‌های جزایری، جمهوری فیلیپین را تشکیل داده‌اند که ۳۰ درصد از این قبایل، در مناطق کوهستانی شمال لوزون^۲ موسوم به گروه کوردیلوا^۳ و ۷۰ درصد در جنوب جزایر میندانا،^۴ مجمع‌الجزایر سولو،^۵ پالاوان^۶ و میندورا^۷ سکونت دارند. این مناطق به لحاظ فرهنگی، جنوب غرب آسیا را به آسیای مرکزی وصل می‌کنند (جوز،^۸ ۱۹۹۸، ص ۳). موسیقی به عنوان بخش جدایی‌ناپذیر و مبنای زندگی سنتی جوامع بومی به حساب می‌آید که منعکس‌کننده شعایر و تشریفات، اعیاد و جشن‌ها و دیگر پای‌کوبی‌ها و مراسم مذهبی و اجتماعی است. از جمله موسیقی‌های بومی که در کمر بند آسیای جنوبی آشکارا می‌توان مشاهده کرد، باید به هممه و وزوز کردن، کف زدن‌ها، گل تراش، فلوت‌ها، آهنگ بانی، عود زدن، موسیقی زیترز^۹ (نوعی ساز شبیه قانون) و چنگ و آرواره‌ها اشاره کرد (کوتی، ۲۰۰۲، ص ۳۷). از دیگر جلوه‌های فولکلور موجود در کشور فیلیپین، صنایع دستی و مهارت‌های خاص کشاورزی و طبی و در کنار آن، فنون معماری بومی، ادبیات بومی و اکوسیستم ارزشمند این سرزمین است (همان). با این حال،

-
1. Indigenous people
  2. Iloilo
  3. Cordillera
  4. Mindanao
  5. Sulu
  6. Palawan
  7. Mindoro
  8. Jose
  9. Zithers

متأسفانه غارت وسیع تنوع زیستی مناطق، رونوشت و کپی تبعیضانه و بدون کسب اجازه از هنرهای این کشور مانند موسیقی و اشکال مختلف رقص یا بهره‌برداری تجاری از شعایر و مراسم، موضوع هولناک این غارت عظیم ارزشی و ثروتی است (ویلاروز،^۱ ۱۹۹۲، ص ۲۸).

از بسیاری از گل‌های معطر و معروف این کشور مثل ایلانگ در حلقه‌های گل و تزیینات خانه‌ها، مغازه‌ها و رستوران‌ها استفاده می‌کنند و کارخانه‌ها و شرکت‌های بزرگ عطریات، از این منابع سرشار و عظیم، سالانه درآمدهای کلانی را عاید می‌شوند. در نهایت، این رویه به آن دلیل ناراحت کننده است که در برابر بهره‌برداری نامشروع از آن‌ها، با اقامه ادعای ثبت در تولیدات و آرم یا اسامی تجاری، این تنوع عظیم گیاهی را به نام خود ثبت می‌کنند (کوتی، ۲۰۰۲، ص ۳۸).

بسیاری از «شیوه‌های طراحی» در غرب، به صورت بسیار گسترده، طرح‌های نساجی یا گونه‌های موسیقی و رقص، صنایع دستی و طبابت بومی فیلیپین را کپی می‌کنند که همگی در تولیدات مدرن (به ویژه در جهان غرب) نقش مهمی دارند (همان).

مقررات اساسی

قانون اساسی جمهوری فیلیپین، در بخش ۲۲ از اصل ۱۱ در چارچوب «وحدت ملی»،^۲ سلسله مقررات الحاقی را برای «شناسایی»، «تشویق» و «توسعه» حقوق جوامع بومی و جلوه‌های فولکلور به رسمیت شناخته است. بخش ۱۵ از اصل ۱۰ نیز لزوم تصویب مقرراتی را برای حمایت از تنوع قومی مقرر داشته است. در اصل ۱۲ و در بخش پنجم، ضمن «حمایت از حقوق جوامع دارای فرهنگ بومی»، از «سرزمین اجدادی»،^۳ به طور مستقل، به عنوان «گهواره فرهنگ بومی» نام برده شده است (سابرامانیان،^۴ ۱۹۷۲، ص ۱۸) رویکرد تقویت فرهنگ ملی فیلیپین و پاسداری از آن، دوباره در بخش ۱۴ از اصل ۱۳ تکرار شده است که گویای اهمیت موضوع و لزوم توجه همه‌جانبه به فرهنگ و حمایت قانونی و اخلاقی از جلوه‌های ارزشمند آن است (همان). بنابراین، ملاحظه می‌شود که قانونگذار قانون اساسی فیلیپین به نقش مهم جلوه‌های فولکلور در فرهنگ و اقتصاد این کشور توجه کرده است.

1. Villaruz
2. National unity
3. Ancestral lands
4. Subramanian

مقررات عادی

لازمه حفظ، احیا، توسعه و تشویق «جلوه‌های فولکلور»، پیش‌بینی «سیستم قانونی»^۱ بود که سرانجام، بعد از چند دهه تلاش مستمر، در سال ۱۹۹۷ به تصویب قانونی به نام «قانون حقوق مردم بومی»^۲ (IPRA) انجامید (وایپو، ۲۰۰۴، ص ۶۱). قانون IPRA این موارد را پیش‌بینی کرده است:

- توصیف قانونی اصطلاحات بنیادی «حقوق فولکلور» مثل شناسایی، حمایت و تبلیغ حقوق جوامع دارنده فرهنگ بومی (ICC)^۳؛
 - توجه شایسته به مردم بومی (IPs)^۴؛
 - تشکیل کمیسیون ملی مربوط به مردم بومی (NCIP)^۵؛
 - ایجاد سازوکار اجرایی^۶؛
 - اختصاص وجوهی از بودجه کشور برای اجرای اصول یادشده و دیگر اهدافی که این قانون را دنبال می‌کند.

قانون IPRA که آمرانه و حمایتی است، در فصل پنجم به موارد زیر اشاره می‌کند:

- حقوق مربوط به فکر جمعی؛
 - حقوق مرتبط با ساختار دانش بومی؛
 - شیوه‌های توسعه علوم و فن‌آوری بومی؛
 - دسترسی به منابع ژنتیک و زیستی و اصول و قواعد مربوط به آن‌ها.
 حقوق مالکیت فکری جمعی، حقوق مربوط به عادات و رسوم و تجدید و اصلاح سنن فرهنگی جوامع بومی را به رسمیت شناخته است. بر اساس این مقررات، دولت ملزم به حفظ، احیا، حمایت و توسعه مظاهر گذشته، حال و آینده فرهنگی است. مکان‌های تاریخی، صنایع دستی، باستان‌شناسی، طرح‌ها، مراسم و اعیاد، فن‌آوری‌های بومی، هنرهای اجرایی و غیراجرایی، هنرهای دیداری یا تصویری و ادبیات بومی که دارایی‌های معنوی و ارزشی ملل متمدن هستند،

1. Legal system
2. The indigenous people rights Act of 1997 (IPIR)
3. The rights of indigenous cultural commutates
4. Indigenous people
5. National commission on indigenous people
6. implementing mechanism

«مظاهر فرهنگی»^۱ به شمار می‌روند (همان). از جمله تعهدات دولت در این قانون، لزوم پیش-بینی شیوه‌های اعاده و استرداد مالکیت فرهنگی، فکری، مذهبی و معنوی جوامع بومی است که استثمارگران بدون دریافت رضایت قبلی، استفاده، ثبت و تبلیغ کرده‌اند (حبیبی، ۱۳۸۶، ص ۱۲۱). در بخش ۳۴ از قانون IPRA با اشاره به مالکیت کامل^۲ جوامع دارای جلوه‌های فولکلور، به ویژه از «علوم، فن‌آوری و دانش بومی» حمایت شایسته شده است که موارد زیر را دربرمی‌گیرد:

- منابع ژنتیک انسانی از قبیل بذر و دانه‌های گیاهی و کشاورزی که شامل دیگر مشتقات این منابع نیز می‌شود؛
- طبابت سنتی؛
- شیوه‌های (حفظ یا احراز) سلامت؛
- گیاهان طبی حیاتی؛
- حیوانات و معادن؛
- ساختارها و رویه‌های (کسب) دانش بومی؛
- دانش مربوط به گیاهان و حیوانات (محلی)؛
- طرح‌ها و اکتشافات علمی.

این بخش از قانون شامل حقوق مربوط به هنرهای اجرایی و تصویری، ادبیات، نمایش‌نامه، دست‌خط، تاریخ سنن شفاهی، ساختارهای آموزش و یادگیری، سازوکارهای حل اختلافات، شیوه‌های سازش و ایجاد صلح، فلسفه زندگی و بسیاری مصادیق دیگر نیز می‌شود. همه این عناصر جزء فولکلور است که از آن باید حمایت کرد.

مهم‌ترین ویژگی قانون IPRA، پیش‌بینی «مالکیت اجتماعی»^۳ در کنار «مالکیت فردی» است. شناسایی مالکیت جمعی، عامل حفظ، توسعه و حمایت مؤثر منابع گسترده میراث اجتماعی و زیست فرهنگی صاحبان فولکلور است. در همین زمینه، با هدف مدیریت این منابع، به «قوانین عرفی»^۴ توجه شده است (فیسور،^۵ ۲۰۰۵، ص ۱۲). با وجود این، در صورت فقدان، اجمال یا

-
1. Cultural manifestations
  2. Full ownership
  3. Community ownership
  4. Customary laws
  5. Ficsor

ابهام یا سکوت قوانین عرفی، حقوق موضوعه در این جهت اعمال خواهد شد. فعالان اجتماعی و فرهنگی، کارشناسان و دانشگاهیان اعتقاد دارند که قانون IPRA در پی نادیده انگاشتن مشارکت گروه‌های اجتماعی برای محافظت و توسعه جلوه‌های فولکلور و میراث فرهنگی نیست. حمایت از حقوق مردم بومی صرفاً انعکاسی از ضرورت‌های اجتماعی برای سلب تعرض فرهنگی، استثمار اقتصادی و تجاری و برقراری موازنه اجتماعی و اقتصادی است (وایپو، ۲۰۰۴، ص ۷۱). پس از تصویب قانون IPRA، در سال ۱۹۹۸ نیز لایحه «قانون حمایت از حقوق مالکیت فکری اجتماعی»^۱ (CIPRA) به همراه لایحه «حمایت از تنوع زیستی»^۲ به کنگره دهم پیشنهاد شد که متأسفانه این لوایح تا کنون به تصویب نرسیده‌اند (کوتی، ۲۰۰۲، ص ۳۹). اهداف لایحه CIPRA به این قرار است:

- برقراری سیستم حمایت از حقوق مالکیت فکری اجتماعی؛
- حمایت از نوآوری‌ها و ابداعات مشترک^۳ در بین صاحبان جلوه‌های فولکلور؛
- توسعه و حفظ منابع ژنتیک و تنوع زیستی؛
- حمایت از جلوه‌های دانش سنتی.

این لایحه ایجاد کمیسیونی به نام «کمیسیون ملی منابع ژنتیک گیاهی» را پیش‌بینی کرده که نقش اساسی آن، حمایت از منابع ژنتیک گیاهی کشور فیلیپین در مقابل بهره‌برداری غیرمنصفانه و نامشروع^۴ است. (حبیبی، ۱۳۸۶، ص ۱۲۳).

از تحلیل قانون IPRA و مقررات دیگر چنین برمی‌آید که قانون‌گذار کشور فیلیپین، اصول مقرر در مقررات نمونه^۵ وایپو و یونسکو را به طور وسیع پذیرفته است. ماهیت این قانون متأثر از مقررات نمونه است. مواردی مثل تقاضای مربوط به تصدیق منابع، جبران خسارات مدنی، کسب مجوز و صلاحیت از آن جمله است، ولی به لحاظ ساختار و شکل، از مقررات نمونه تبعیت نشده است. تفاوت‌های قانون IPRA با مقررات نمونه را به اختصار می‌توان چنین برشمرد:

1. The community intellectual property rights (protection Act of 1998)
2. Bio- diversity protection
3. Innovative commission on plant Genetic Resources
4. Unfair exploitation
5. Model provisions

- تعریف ارائه شده از جلوه‌های فولکلور در قانون IPRA، وسیع است، در حالی که مقررات نمونه، تعریف مضیق و محدودی از آن ارائه کرده است.

- قانون IPRA و لایحه CIPRA با صراحت، «مالکیت جلوه‌های فولکلور» را برای جوامع ذی‌نفع به رسمیت شناخته است. البته در مقررات نمونه، در قسمت مقدمه و بخش دوم نسبت به مالکیت این جوامع اشاره شده است.

- از دیگر تفاوت‌های قانون IPRA با مقررات نمونه، نبود مقررات خاص درباره حمایت از جلوه‌های فولکلور کشورهای خارجی (توسط قانون IPRA) است.

اندونزی

مردم و فولکلور

اندونزی، دارای بزرگ‌ترین مجمع‌الجزایر جهان، به وسعت بیش از پنج هزار کیلومتر از سرزمین اصلی آسیا در اقیانوس آرام قرار گرفته است. این جزایر را جمعیت‌هایی با فرهنگ بومی متنوع، آداب و رسوم، ساختارهای ارزشی و اعتقادی و میراث اجدادی احاطه کرده‌اند. سرزمینی با کوه‌های سر به فلک کشیده و مردمی با اعتقادات جالب توجه و تپه‌های سرسبز و جنگل‌های زیبا و بکر با فرهنگ هنری بسیار پیچیده و مشهور تنها بخشی از تنوع فرهنگ غنی و ثروتمند این کشور است (کوتی، ۲۰۰۲، ص ۴۵). انواع مختلف هنرها، صنایع دستی و موسیقی را می‌توان در شمار جلوه‌های فولکلوری نام برد که روح زندگی این مردمان را تشکیل داده است. موقعیت جغرافیایی منحصر به فرد این کشور که در مسیر دریا و بین اروپا و آسیا قرار دارد، باعث تنوع فرهنگی زیادی شده است (واپیو، ۲۰۰۴، ص ۷). برای مثال، موسیقی‌های دانگسون^۱ در جنوب چین بر طرح‌های هنری^۲ اندونزی تأثیر فوق‌العاده داشته است و دارد. با این قیاس، به دو شعر حماسی و مشهور ادبیات کشور هند به نام‌های ماهابارات^۳ و رامایانا^۴ می‌توان اشاره کرد که بسیاری از نقاشی‌ها، مجسمه‌ها، نمایش‌نامه‌ها، رقص‌ها و سنن دیگر در اندونزی، با اثرپذیری از این اشعار خلق شده‌اند (آلن، ۱۹۶۵، ص ۲۲). از جمله میراث هنری^۵

-
1. Dongson
  2. Artistic designs
  3. Mahabharata
  4. Ramayana
  5. Visual Art

جزایر اندونزی به موسیقی جنگی، هنرهای اجرایی مثل رقص‌ها، طبل‌ها و عروسک خیمه شب-بازی، نساجی‌های دست‌بافت، هنر و عرفان و مانند آن می‌توان اشاره کرد (مؤسسه فرهنگ و آموزش اندونزی، ۸-۱۹۹۷، ص ۳).

نمایش تئاتر وایانگ^۱ یکی از معروف‌ترین خصیصه هنر تصویری اندونزی است که در آن با ترسیم تصاویری هر چند سایه‌وار و فریبنده، به نقش ارواح پرداخته می‌شود. موضوع این نمایش‌نامه به طور کلی برگرفته از زمان‌های ماقبل تاریخ و اشعار حماسی هند است (همان). مجسمه‌های زیبا یکی از دیگر جلوه‌های فولکلور است که باعث تزیین معابد می‌شوند. صنایع دستی این کشور نیز شهرت جهانی دارد و در قالب مدل باتیک از لباس‌های رنگرزی شده چرمی گرفته تا طرح‌هایی با رنگ‌های مختلط و متنوع به چشم می‌خورند که زیبایی شگفت‌انگیزی دارند و بر روی پارچه‌ها نقش بسته‌اند (وایسو، نوامبر ۱۹۹۷، ص ۵۱). دو مقوله تنوع^۲ و نبوغ^۳ را در دست‌بافت‌های آن‌ها می‌توان دید که آوازه جهانی دارند. نساجی‌هایی با مدل باتیک،^۴ بافندگی‌های موسوم به ایکات^۵ که در تمامی جزایر اندونزی رایج است و مانند آن، انواع سبک‌های نساجی و مهارت‌های مربوط به آن در کشور اندونزی است (همان). ادبیات بومی و محلی اندونزی، ترکیبی غنی از داستان‌ها و افسانه‌های سنتی است که برگرفته از متون اسلامی، هند و اسطوره‌شناسی این سرزمین است. پدیده توسعه زبان‌های منطقه‌ای در زمینه ادبیات معاصر اندونزی نیز باعث توجه به این مقوله از فولکلور شده است (ماری،^۶ بی‌تا، ص ۲۹). در مقررات قانون اساسی ۱۹۴۵ جمهوری اندونزی که اولین انتشار آن در همین سال بود و در اصل ۳۲ برای حمایت از فرهنگ ملی^۷ مقرر شده است که دولت بایستی فرهنگ ملی اندونزی را ارتقا بخشد.

این اصل در پی تشریح عنوان کلی «فرهنگ ملی» به بیان تعریف آن برآمده و در ادامه اشعار می‌دارد که «فرهنگ ملی»، فرهنگی است که در نتیجه تلاش مردم اندونزی حاصل شده است

-
1. wayang
  2. Diversity
  3. excellence
  4. Batik
  5. Ikat
  6. Marie
  7. National Culture

(جاوا،^۱ ۱۹۷۹، ص ۲). طبق اصل یادشده و توضیح ذیل آن، دولت اندونزی ملزم به پی‌گیری دو خط مشی جهت حفظ و جاودانگی میراث فرهنگی ملی است. همچنین بایستی با تصویب «حمایت پیش‌گیرانه»، از نابودی و منسوخ شدن این میراث غنی جلوگیری شود و حمایت اثباتی نیز در قالب تشویق و تبلیغ و توسعه فرهنگ ملی فراهم آید.

مقررات عادی

دولت جمهوری اندونزی، در پاسخ به آرزوهای مردم این کشور و تحت تأثیر بهره‌برداری از میراث فرهنگی غنی، راه حلی را که به طور مؤثر، حقوق فکری جوامع را تضمین کند، شناسایی کرده است. پیرو آن نیز در ماده دهم قانون کپی رایت، به لزوم حمایت از «مالکیت جمعی» ناشی از جلوه‌های فولکلور از قبیل آوازهای بومی، صنایع دستی، هنرهای اجرایی و غیراجرایی، خوش‌نویسی، داستان‌ها و افسانه‌ها و... اشاره شده است.

به طور کلی، قانون کپی رایت اندونزی، از جلوه‌های فولکلور، حمایت محدود کرده است و چنین حمایتی، نه جامع است و نه کافی. به طور طبیعی، نبود قوانین یا نقص مقررات موجود نیز سبب ایجاد خلأ حمایتی می‌شود و بهره‌برداری از هنر بومی، گونه‌های رقص بومی و موسیقی و اعتقادات و ادبیات بومی و مانند آن را برای شرکت‌های تجاری فراهم می‌سازد (کوتی، ۲۰۰۲، ص ۴۱). بنابراین، هر چند در باب موضوع حمایت از «جلوه‌های فولکلور»، مقررات محدودی^۲ وجود دارد و آن هم تحت قوانین مالکیت فکری پیش‌بینی شده است (و نه مقررات ویژه^۳)؛ همین مقررات ناقص به علت نبود آیین‌نامه‌های اجرایی، در عمل، متروک مانده است و در رویه قضایی اندونزی، مورد مشخصی مشاهده نمی‌شود که با هدف حمایت از جلوه‌های فولکلور، در قالب دادخواهی به دادگاه ارائه شود. تنها یک مورد کارخانه تولیدی که گیاهان دارویی را در مناطق محلی و بومی جمع‌آوری کرده بود و از این طریق، به بهره‌برداری و استفاده طبی از آن پرداخته بود، طبق درخواست از اداره ثبت، خواهان ثبت آن گیاهان به نام خود بود که این درخواست به استناد ماده دهم قانون کپی رایت رد شد (همان). بدیهی است قانون‌گذار اندونزی در زمینه حمایت از جلوه‌های فولکلور، از سازوکار قانونی مقررات نمونه واپس و یونسکو تبعیت نکرده است. بنابراین، لزوم تصویب قوانین ویژه برای حمایت از این جلوه‌ها ضروری است.

-
1. Java
  2. Limited provisions
  3. Sui generic systems

نتیجه

۱- مطالعه فولکلور و جلوه‌های آن و لزوم حمایت قانون‌گذار با رویکردی به عملکرد واپسو و یونسکو در تدوین مقررات نمونه و تجربیات سه کشور هند، فیلیپین و اندونزی در تحقیق حاضر، ضمن شناساندن ابعاد متنوع فولکلور، می‌تواند الگویی برای قانون‌گذار کشور اسلامی ایران باشد.

۲- جلوه‌های فولکلور، به عنوان شناسنامه فرهنگی ملت‌ها، باعث غنای فرهنگی و توسعه اقتصادی پایدار است که لزوم حمایت اثباتی و پیش‌گیرانه در قالب مقررات ویژه، متناسب با نوع و ماهیت این جلوه‌ها، انتظار می‌رود.

۳- بررسی قوانین و مقررات سه کشور هند، فیلیپین و اندونزی در بعد حمایت از جلوه‌های فولکلور و میراث فرهنگی نشان‌دهنده تأثیر محدود مقررات نمونه در قوانین این کشورهاست که معلول نقص و جامع نبودن مقررات نمونه است. بنابراین، اصلاح و تجدیدنظر در مقررات نمونه که الگوی قانون‌گذاری در کشورهاست، ضرورت می‌یابد.

۴- از جمله نواقص مقررات نمونه را می‌توان این موارد دانست:

- سکوت مقررات نمونه درباره «حق انحصاری» جوامع دارنده فولکلور؛

- نبود شروط آشکار و سازوکارهای روشن در حمایت از جلوه‌های فولکلور؛

- نقص در پیش‌بینی اعطای حقوق مالکیت مبتنی بر جلوه‌های فولکلور برای جوامع.

۵- با توجه به مطالبی که بیان شد، برای تجدیدنظر در مقررات نمونه و ساختار آن، توجه به موارد زیر مطلوب است:

- مقررات نمونه بایستی از فولکلور، «مفهوم موسع» آن را اختیار کند و جلوه‌های فولکلور را شامل تمامی تولیدات آثار بشری از قبیل ادبیات بومی، عرف و سنن بومی، هنرهای بومی، علوم و فن‌آوری‌های بومی، عقاید بومی و طبابت بومی بداند.

- انواع مختلف بهره‌برداری‌هایی که به دریافت اجازه و کسب اختیار نیازمند هستند، بایستی گسترش یابد تا شامل تولید، فروش، پیشنهاد فروش، توزیع و غیره، در جلوه‌های فولکلور شود.

- مقررات نمونه بایستی به روشنی، «حق مالکیت جلوه‌های فولکلور» را برای جوامع به رسمیت بشناسد و نسبت به شناسایی و نظارت بر این جلوه‌ها، قانون‌گذاران داخلی کشورها را به پیش‌بینی ایجاد مؤسسه یا انجمن متولی موظف کند.

منابع و مأخذ

۱. الماسی، نجادعلی، حبیبی، بهنام (۱۳۸۵)، "بررسی مفهوم، جایگاه و نمادهای حقوق فولکور"، مجله نامه حقوقی مفید.
۲. الماسی، نجادعلی، حبیبی، بهنام (۱۳۸۶)، "جلوه‌های فولکور و سیستم‌های حقوقی موجود"، مجله نامه حقوقی مفید.
۳. حبیبی، بهنام، (۱۳۸۶) "بررسی تطبیقی حقوق فولکور در سیستم‌های حقوق مدرن"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
4. v. valsala G. kutty(2002), "National experiences with the protection of expression of folkore/ Traditional cultural expressions": India and The philippine est, Wipo Publiation, November 25.
5. Dudes, Allen(1965), "The study of folklore", New Delhi press.
6. Crook, W. (1993), "Folklore India", New Delhi press.
7. Panchani, sheik her(1987), "Manipuri – Religion, Culture and Society", New Delhi press.
8. (1997)"The protection of expressions of folklore": the Attempts at international level, wipo/CNR/MNL/97/12/, November.
9. Appadurai, Arjun, korom(1991), "Margaret, Gender, Genre, and power in south Asian expressive Traditions", New Delhi press.
10. Gorgi, Balwant(1991), "Folk theatre of India", New Delhi press.
11. Dhamija, Jasleen(1970), "Indian folk Arts and craft", New Delhi press.
12. Naik, shailay D(1997), "folk Embroider/ and Traditional Handloom wearing", New Delhi press.
13. Payyanad, Raghavan(1997), "Kerla Folklore (Mayalayam)", Kerla press.
14. Maceda, Jose(1998), "gongs and bamboo -A Panorama of Philippine music instrument", auezon city press.
15. Villaruz, Basilio(1992), "An essay on Philippine ethnic dance, Cultural center of the Philippines", IPR press.
16. Subramanian, P(1972), "an introduction to the study of Indian folklore", New Delhi press.
17. (2004)"Group of experts on the international protection of expressions of folklore", UNESCO/ WIPO Publication.
18. Ficsor, Mihaly(2005), "Attempts to provide international protection for folklore by intellectual property rights", Wipo publication.
19. (1997-98), "Directorate general for culture, Republic of Indonesia", Siberia island its community and culture.
20. Niedzielska, Maria(1999), "The intellectual property Aspects of folklore Protection", Marie curie university, Labile (Poland).
21. Susan, Wanji(2005), "intellectual property and traditional cultural expressions/folklore" , wipo pub.

22. Elaine, Elizabetsky, Folklore(1991), "tradition, or know-how?" Cultural survival press, summer.
23. Tom Greaves(1994), "A current survey in intellectual property rights for indigenous people" ,IPR press.
24. Babacar, Node(1989), "Protection of Expression of folklore in Senegal", IPR press.
25. Antonio Chaves(1980), "the Brazilian Folklore and its protection", President of the inter American copyright institute.
26. Stephen, Brush(1988), "A Non-Market Approach to protecting Biological resources", IPR press.
27. A Cunningham(1991), "indigenous knowledge and Biodiversity Global commons or Regional Heritage", cultural survival, summer.